

ШЫБН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелзэн
№ 143
(17472)

2007 чылдың
НОЯБРЬ 22,
четверг

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.00.
Садар өртээ 4 рубль.

Ноябрь 23-те Спорткомплекстин ажыдышыны

Аалчывыс — Вячеслав ФЕТИСОВ

Тывага бүгү талалыг спорт комплекзиниң ажыдышынын ноябрь 23-те эрттирер. Объектиде ажилдарны дүн-хүн дивейн чорудуп, кылымал дошту тургузарын доозуп турар. Тыва доштуң баштайгы шенелде чуңгулаашкынынга сураглыг хоккеист, Спорт талазы-биле агентилелдин баштыңы Вячеслав Фетисов кээп киржир.

Кызылга мындыг спорткомплексти тударын ооң удуртуп турары албан чери идепкейжи деткип турган. Дүрген туттунар спорт комплекстериниң тудуунун төлевилелин бүгү Россияга демниг россияжилер деткип болгаш саналдап киригени-биле, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Дээди чөвүлелиниң даргазының бирээзи Сергей Шойгунун кээрин база манап турар. Байырлыг ажыдышыкынга спорттун янзы-бүрү хевирлериниң төлээлери киржир. Аалчыларның мурнунга Красноярскиден келген фигурист Владимир Пантюхин болгаш Екатерина Крекова, Анастасия Берлова олар чуңгулаарлар.

«Спорткомплекс спорттун бүгү хевиринге ынак улустарның чыгыр чери болур дээрзинге Күш культура болгаш спорт агентилелиниң удуртукчузу Мерген Ооржак бүзүрелдиг.

«Тыва — спортчу республика. Спорттун оран-савалары бистерде эвээш болуп турар. Ол чугула

болгаш Тываның найысылалында хостуг үени эрттирерин организаастаар талазы-биле чидиг айтырыгның кезик-чамдызын бүгү талалыг спорт комплекзи шиит-

пирлээр, база ол ышкаш республикага спорттун чаа хевирлеринге, чижээ фигурлуг чуңгулаашкынга, өөренип болур» —

деп, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак санал турар.

Спорткомплекстин ажиттарынын «Фракта» клубтун хоккеистери база манап турар. Олар Кызылдың 26-гы микрорайонунга херим иштинде хоккей шөлүн боттары 6 чыл дургузунда суг кудуп келгенер. Мааа олар дыштаныр хуннеринде маргылдаалар эрттирип, келген чаштарның конькилерин чидидип берип, дузалажып келгенер. «Маргылдааларже үнүп тургаш, шаңналдыг черлер албайн турзувусса-даа, кезээде таблица-ның ортузунга турган бис. Бистерниң тиелеп чадап турган чылдагааннарывыс дээрже, бистерге кылымал дош чок турганында. Бис чүгле 5 ай дургузунда белеткенип турган болзувусса, бистиң удурланчыларывыс бүдүн чыл дургузунда белеткенип турганнар. Ынчангаш бис күш-шыдал талазы-биле оларны ажып шыдавас турдувус» деп, Кызылда «Фракта» фирманың директору Владимир Сат чугаалап турар.

Чаа спорткомплекстин ажиттынганы-биле Кызылга база бир хөй-нитиниң автотранспорт доктаар чери «Сүбедей» ноябрь 23-те ажиттынар. Аңаа 1, 1а, 4, 4а, 6, 6а, 9, 12, 15 микроавтобустар болгаш 6 дугаарлыг автобус доктаар.

«АҮК-түн хөгжүлдези» национал төлевилел

«АРЖААН» ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕР КООПЕРАТИВИ

(Чазактын деткиишкини-биле сүт хүлээп алыр дериг-херекселди садып алгаш, чондан сүттү хүлээп ап турар)

Би-Хем кожууннун Аржаан сумузу чуртка, а харын-даа делегейге бурунгу базырыктан үнүп чыткан эм суу-биле эвес, а «Хааннар шынаазы»-биле билдингир. Республиканың улуг назылыг чурттакчылары совет үеде аңаа сыын ажил-агыйлыг «Өөк» совхоз турганын эки сактыр. Чурт чээрби чыл бурунгаар экономиканы рынок харылзааларынче шилчиткен соонда, сумуга чүгле бюджет организациялары: уруглар сады, школа болгаш Культура бажыңы ажилдап арткан, а күрүне ажил-агыйы дүшкен. Ынчалза-даа көдээ чон боттарының шаа-биле колдуула мал-маган-биле халбактанчып чурттап чоруур. Шынап-ла, Өөк ыгылаажын бурган башкы ээ көргөн болган — ооң мурнуу чартынынга мал-маган тударынга, а соңгу талазынга тараа-быдаа тарырынга таарымчалыг болган...

Ийи чыл бурунгаар чуртка «АҮК-түн хөгжүлдези» национал төлевилел ажилдап эгелээрже, суму чагыргазының даргазы Неля Кара-ооловна Чамзының эгелээшкини-биле каттыштыр 43 саар

инектиг алды өг-бүлө дугурушкаш, чаа ажил-агый хевирин — «Аржаан» көдээ ажил-агыйның хереглекчилер кооперативин суурга үндезилеп тургускан. Аржаанчылар: Виктор Донгактын (кооперативтин

директору), Вадим Чамзының, Ирина Доржунун, Сергей Монгуштуң, Эдуард Күскежиктин болгаш Елена Бондаренконун эгелээшкинин ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, амгы Чазак деткээш, сүт хүлээп алыр тускай дериг-херекселди республиканың «Агрохандырылга» черинден лизинг-биле алыр органы каш ай бурунгаар берген.

Кооператив суурга мурнунда турган ажил-агыйның ийи каът ээнзирзэн конторазының адаккы кадында бир өрээлди ээлеп турар. Аңаа каш хонук бурунгаар чеде бээримге, директору Туран хоорайже айтырылгар шиитпирлеп чорупкан болду. Ынчалза-даа ажилдакчылары ажилдаар черинде кооперативтин кежигүннеринден болгаш сумунун чурттакчыларындан таптыг-ла сүт хүлээп ап, ажилдап турлар.

— Автоматчыткан бо комплект дериг-херекселдин ниити өртээ 455 муң рубль. Ол соодукчу улуг савадан аңгыда, сүттүн шынарын хынаар аппараттан болгаш тускай хемчээлдиг савалардан четчелеттинген. Флягаларны боттарывыс акшаларывыс-биле сатканывыс ол. Бо чаа дериг-херекселдин өртзэн үзүктеп тургаш, чоорту төлээр бис — деп, КХК-ниң бухгалтери Ирина Түлүшовна Доржу мээң айтырымга харыылады. — «АҮК-түн хөгжүлдези» национал төлевилел көдээде чурттакчыларга, бис-

Лаборант Майя Достук сүттүн шынарын хынаарыга белеткенип тур.

терге, мындыг дериг-херекселди алыр органы бергени ол. Ооң дузасы-биле чондан сүт хүлээп ап эгелээнивистен бээр ийи ай ажа берген.

Чогум, шынап-ла, айтырыгны шиитпирлеп, дериг-херекселди тургузуп турда, күс дүшкен. Ынчалза-даа ону анаа тургуспазы-биле чондан сүттү дөмей-ле хүлээп ап эгелзэн бис. Келир чылын чайын сүт катап элбээрже, ажил көвүдээр. Чүге дизе, чүгле сумуда бода малдың саны 700 баш чедип турар — деп, ол чугаалады.

— Чурттакчылардан сүт хүлээп алырынга чаңгыс комплект

дериг-херексел четчир болуп турары ол бе?

— Чок, бис бодаарывыска, сүттү элбек хүлээп ап эгелээри-виске, ийиги мындыг дериг-херексел херек алаар деп бодап тур бис. Бирээзинге эртен сагган сүттү куткаш, 10 градус чедир соодуп турда, өскезинге кезээки сүттү хүлээп ап, кудуп турар болза эки. Ынчалза-даа баштай бо техниканы эки шингээдип алганывысты дарга-бошкаларга бадыткаар уjurлуг бис — деп, кооперативтин лаборанты Майя Ондукновна Достук угбай байдалды тайылбырлады. — Сентябрь айда кооператив хүнде 650-700 литр сүттү чондан хүлээп ап турган болза, ам ол чүгле 80-100 литр чедип турар. Кооперативтин кежигүннеринин база чоннун дужааган сүдүн 10 градус чедир чаа дериг-херекселге сооткаш, саваларга куткаш, хуу машина-биле Кызылдың сүт заводунга дужаап турар бис.

Куткан сүт чогуур температура чеде бээрже, боду өже бээр эт болган-дыр. Дериг-херекселди эки билбес улус коргуп, ону баштай боттарывыс өжүрүп турдувус — деп, Майя Ондукновна каттырымзап чугаалады.

Сүттү чурттакчылардан каш акшага хүлээп ап турарын, а Кызылга кайы хире өртекке дужаап турарын олардан сонуургадым. Сентябрь айда 1 литр сүттүн өртзэн 7 рубльге, а октябрь айдан эгелээш, 8 рубльге сүт заводунга дужаап турарын тайылбырладылар. Чаңгыс чер чурттугларынга база-ла кирген акшадан завод өртзэнге төлөп турар. «А орулга чүл?» деп элдесинип айтырымга: «амдызында чонну хаара тудар дээш ынчаар ажилдап турарывыс ол» деп, кооперативтин бухгалтери И.Т. Доржу немеп кады.

(Уланчызы 7-ги арында).

Кооперативтин бухгалтери Ирина Доржу биле сүт дужаакчызы Наталья Күскежик ажил үезинде.

**ЕДИНАЯ
РОССИЯ**

Сергей Шойгу: «Тудуп тургузуушкун кылыр үе келген! Путинниң Планын езугаар! Президентиниң болгаш чурттуң хамаатыларының хөй кезиниң бүзүрөп турары партия «Чаңгыс демниг Россия» ол тудугнуң чагыкчызы-даа, проравы-даа, күүсекчизи-даа болур уjurлуг».

Шолбан Кара-оол: Бөгүнгү амыдыралывысты эки талаже өскерттиптериниң боттук барымдаазы бар!

— Мурнуку соңгулда кампанияларын да чылдагы соңгулдаларның ылгалы үчүдөл?

Шолбан Кара-оол: — Соңгулда бүрүзү кажан-даа амыдырал-чуртталгага салдарлыг бооп келген. Бо соңгулдаларда Күрдума депутаттары чүгле партийжи даңзы езугаар бир дугаар соңгутурар. Президент Владимир Путин «Чаңгыс демниг Россияның» даңзын баштай бергеш, Россияның чедип алганы бүгү чүүлдери чаңгысдемжилерниң деткимчезиниң ачызында боттанган деп чүвени ол шитпири-биле бадыткаан. Эрге-чагырга депутаттарның популисчи медегелдерин-биле оларның аазаашкыннарының аразынга ойзуп-кыйзып турбаанындан ол чедип алдынган. Ынчангаш декабрь 2-де Президентиниң чорудуп турар угланышкынынга хамаарыштыр тодараттынып алыр уjurлуг бис. Россияның бүт кырынга турарын чедип алган, чурттуң экономиказын күштүг болгаш чайгылыш чок сайзырап орак кылдыр чедирген угланышкын-дыр ол. Чүгле бо чылын эң чугула экономиктиг көргүзүг болур иштики нити продуктуң өзүлдеси 7,7 хуу болган. Бо темпини кошкатпазы биске эргежок чугула бооп турар.

Бистиң чуртувус 70 чыл дургузунда чаңгыс партиялыг системалыг турган, ооң соонда 15 чыл дургузунда хөлүн эрттир хөй апарды (Күрдумаже баштайгы соңгулдалар үезинде партияларның саны чүс ажып турган), ындыг болганда чоннуң партияларга хамаарылгазы бир янзы болу берген.

Барыин демократияның дуржулгазын көрээлинер, либералдарның маргылдааларга болгаш дискуссияларга көргүзүп турар чүүлдерин аан—олар эрге-чагырганың партийжи чоруу ооң ээ-харысгалгалыын бадыткап, чуртта болуп турар бүгү чүүлдер дээш айтырыгны аңаа тургузарын

көргүзүп турар болгай. АКШ-та демократтарның болгаш республиканчыларның, Великобританияда лейбористерниң болгаш консерваторларның доктаамал политиктиг чижилгеи ооң уржуундан болуп турар. Россия ындыг орутун чүгле эгезинде туруп турар.

— «Чаңгыс демниг Россияның» кандидаттарының регион даңзын Тывада баштап турар-дыр силер. Оон ыңай эмчи Лариса Шойгунун, Хоойлужудуга палатазының спикери Василий Оюнун болгаш студент Елена Ондарның аттары база кирген. Чаңгысдемжилер тиилээр болза, Тывадан кым Күрдумага төлээ болурул?

Ш.К.: — Шойгу төлээлээр. Херек кырында алыр болза, фамилия-даа, даңзыда каш дугаары-даа хамаанчок болуп турар. Мурнуку соңгулда кампаниязының үезинде дег, чаңгыс мандаттыг округ депутадын соңгувайин, чүгле партияны соңгуп турар бис. Күрдумада мандаттарның хөй кезин алыр деп турар «Чаңгыс демниг Россия» бар. Ооң даңзында бир дугаар черде—Владимир Путин.

База бир чугула чүүлду чугаалаар апаар. Соңгулдаларда кижип турар 11 партиялар боттары округтары хуваажып алган. Чамдык регионнар бир округ бооп турар, а чамдыктары кожалары-биле катчып алган. Тыва бодун төлээлээр депутаттыг болур уjurлуг деп «Чаңгыс демниг Россия» шитпирилээн, РФКП, Россияның патриоттары болгаш өске-даа партиялар ийи-үш регионнарны кадып алган болгай, олар Тыва биле Хакасияны катканнар. Ол хиреде регион даңзыларын Тываның чурттакчылары эвес, хакас салбырларның удуртукчулары баштап турар.

«Чаңгыс демниг Россия» тиилээр дээрзинге кым-даа чиг-

зинмейн турар, ынчан парламенти хөй санны партия чедип алыр, ооң соонда чурттуң бурунгаар хөгжүлдезин боттуу-биле тодардыр болгаш бюджет дээн ышкаш эң чугула айтырыгларны шитпирилеп эгелээр. Мындыг турда, Тыва боду депутаттыг болбаска, кайын боор. Ооң депутат статусундан, партийжи мандадындан аңгыда байдалга салдар чедирер өске-даа быралар база херек болгай. Хуу-даа аргалары тургай-ла. Хөй чыл дургузунда чарлышкын байдалынга турган тыва нитилелди каттыштырар депутат черле херек. Ону ак-даа, кызылдаа, өске-даа өңге кири санавас херек. Ындыг чүүлду чамдык тус чер политиктери бөгүн ажыглаар сагыштыг. Ынчангаш чаңгыс чер-чурттууус Лариса Шойгуну шилип алганывыс таварылга эвес, мурнуку турган политиктиг чөрүлдээр кирешпээн, Тывады дээш сеткилиниң ханызындан сагыш аарып чоруур кижини шилээнивис частырыг эвес.

— Тывадан чаңгыс кандидат дугайында идея канчап тытып келгенил? Херек кырында ол идея соңгулда мурнуку демиселин болгаш политиктиг чижилгени чок кылып каар эвес ирги?

Ш.К.: — Ам канчаарыл ынчаш? Бисте өске кандыг-даа арга чок-тур ийин. Бо азы өске партияларның эки талаларын мактап болур-ла ыйнаан. Ооң түңнели кандыг болурул? Амгы үеде чүвени хандыр көөрү чугула. Тывага депутат херек! Соңгуданың чаа хоойлуун езугаар регионнарга дыка нарын байдалдарны тургускан. Тывага 80 муң ажыг соңгукчу үнүн алган кижип тиилекчи болур. Ол дээрге, соңгукчуларның 70 хуудан эвээш эвези чүгле киржири эвес, бадылаашкыннарның база хөй болуру-дур. Бадылаашкынга киришкенерниң 70 хуудан ажыг үнүн алган кандидат тиилээр. Чүгле ынчан Тыва боду депутаттыг апаар.

Ынчангаш, бүгү улусту каттыжарынче, чаңгыс кандидат дээш бадылаарынче кыйгырып турар бис. Оюн-тоглаа кылып, бир партияның үнерин чаа шаап ап, «Мен шыдаар-дыр мен» деп хөөрөп болур-ла ыйнаан. А чамдык кижилер бажыңнарындан үнмейн, «Мен

№ 10 ✓

«ПУТИННИҢ ПЛАНЫ» — РОССИЯНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ!

чокта-ла шитпирилеп кааптар чүве ышкажыл» деп тоомчокталып олурар болгай-ла. Шак мындыг чоруктар кайы-бир политиктиг күштү эвес, бүдүн Тываны депутат чок арттырып каап болур.

— Силерниң саналыңарны өске партиялар канчаар хүлээп алдылар?

Ш.К.: — Хөй кезини шын билип турарлар. Ылаңгыя политикага мергежий бергеннер езугу күш кайдал деп чүвени эскергеннер. Чамдыктары чедишкенин болурунга ынчанмай, соңгуданы чүгле бодун көөргедир кылдыр ажылап турарлар. Ооң уламындан хоозун шүгүмчүлөл кылып тургаш, ат-алдар чедип аар сорулгалылар. Оон өске чүве-даа кылып шыдаар бе, олар. Бадылаашкыннарны чара шаап кааптарга, Тыва чүү чүвеге онаажыры оларны сонууратпайн турар. Хуу көөргетинишикини оларга солун.

— Силер бодуңар чүге «Чаңгыс демниг Россия» дээш бадылаар силер?

Ш.К.: — Бистиң амыдыралывысты эки талазынче өскерттип арганың барынга бүзүрелим улуг. Ону ажыглавас болза, мелегей чорук апаар.

Россияның Президентиниң

Тывага чааскаан эвес, өске күрүнениң баштыңчызы-биле кады келгени чүгле девискээрниң каасчаражын магадааны эвес-тир. Ол дээрге чурт иштинде делегей деңгелинче үнүп турар регионнарның санында Тываның кирип турары болур. Ол дээрге, делегейже орук ажыдышкыны-дыр. Кайы регион дугайында Владимир Путин шак ындыг сеткил ханышкын-биле чугаалап туржук? Тыва дугайында болгай. Бишкекке болган Самитке президентилерни Тывага келиринче ажы-биле чалап турду. Мону онзагай кичээнгей деп санавас бе?

Президентиниң болгаш «Чаңгыс демниг Россияның» бөгүнгү саналдап турар планы Тываның экономиказын бут кырынга тургузар арганы бээр план-дыр. Биске дуза чедирери-биле холду сунуп келген-дир. Ол холду чүгле «ЧДР»-ге ынакшызын дээш эвес, Тыва болгаш Россияның өске-даа регионнары күчүлүг, бот-хандырылгалыг болзун дээш, сунуп турар. Ооң түңнелинде бистиң чуртувус чүгле ойнап алыр.

Ынчан кээрге, декабрь 2-де чүгле партия дээш эвес, бодувустуң төлөптүг амыдыралывыс дээш, бодувустуң келир үеви дээш бадылаар уjurлуг бис.

ДЕТКИИР-ДИР МЕН

Шилилгелиг соңгулдаларның бо чылын база бистиң чуртувуста келгени бо. Чон декабрь 2-де кайы партия дээш хөй бадылаар болдур, Күрүне Думазынга хөй үнүг партия ол апаар. Мен бодаарымга, ындыг партия «Чаңгыс демниг Россия» болур хире. Чүге дээрге, төп-даа, тус чер-даа солун-сеткүүлдерин номчуп, радио-телевидениени-даа көрүп, дыңнап ораарга, ол партия чоннуң улуг деткимчезин ап турар. Бистиң республикада ооң байдалы база ындыг.

Партияның ат-сураглыг апарган чылдагааны чүл дээрге, сөөлгү чылдарда ооң чонга кылып келгени ажыктыг, мактаксанчыг ажылдарының хөй болганында. Ону маңаа салаа басып санап канчаар, чон билер болгай. Мен ол партиядан Күрүне Думазынга республиканы төлээлээр

депутат соңгуп алыр дугайында кыйгырыгны деткип турар мен. Ынчангаш, чурттуң дээди эрге-чагыргазы болур парламентиңе Тываның төлээни турарын чедип алыр уjurлуг бис. Ону чедип алырда чурттакчы чоннуң чаңгыс деми херек. Маңаа кым удурланыр деп?

Амгы бо соңгулдаларга уткуштур кампания үезинде «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Тываның девискээр даңзызы-биле чаңгыс депутатты бистиң республикадан эрттирип алыры чугула, аңаа төлөптүг кандидат Лариса Күжүгетовна Шойгу деп турар. Бо саналды бүрүнү-биле деткидим. Чүге дээрге, ону кандыг-даа хурал, чыыш, шуулганга сөс ап, бодунуң туржун камгалап шыдаар кижип деп санаар мен. Оон аңгыда, ооргаланыр уjurлуг улу-

зу база бар—федералдыг сайыт дуңмазы С.К. Шойгуну билбес кижип чок. Ооң арга-хоргазы улуг, республиказынга кандыг-даа дузаны чедирип болур. А кол-ла чүве—соңгукчуларның дузасы-биле Күрүне Думазынга хөй сан чедип алырынга чигзиниг чок.

Ынчангаш, бо соңгулдаларда «Чаңгыс демниг Россия» дээш бадылаар болза, частырыг болбас. Федералдыг даңзыны чурттуң Президентизи база баштап турар, ону бүгү чурт деткип турар болганда, Күрүне Думазынга «чаңгысдемжилерниң» саны оон-даа хөй болуру билдингир. Ынчангаш, ЧДР дээш бадылаалыңар!

Сайын МОНГУШ,

Кызыл хоорай.

В.В. ПУТИННИ ДЕТКИИРИ-БИЛЕ

Чурттуң Президентизи Владимир Владимирович Путинни деткиир талазы-биле хол үжүүнүң чыылдазы бистиң республикада үргүлчүлевишаан. Бо хүннерге чедир Тываның барык 14 муң чурттакчызы национал удуртукчуну деткип турарын бүзүредип, адын салган.

Бо ажыл кожуун, суму бүрүзүнде чоруп турар. Сөөлгү медээ езугаар алырга, эң хөй хол үжүктери Бай-Тайга, Барыин-Хемчик, Танды, Тес-Хем, Улуг-Хем, Эрзин болгаш Бии-Хем кожууннарда чыгдынган. Кызыл хоорайның 3 муң хамаатызы аттарын салганнар.

ЧДР партиязының Тыва девискээр эргелелиниң парлалга албаны.

Владимир Путин: «Чаңгыс демниг Россия» тергийн эки политиктиг структура эвес-ле харын. Ынчалза-даа оон дээрэзи бисте чок»

«Чаңгыс демниг Россия» деп чүл? Ол тергийн эки политиктиг структура болуп турар бе? Чок болбайн аан. Партия кежигүннериниң хей кезиниң демисежил база ат-алдарының нүүрү кылып болур туруштуг идеология, туруштуг принциптер ында чок. Ол партияда чаңгыс аай чурум база тургустунмааны хомуданчыг. Ындыг турбуже ол эрге-чагыргага чоок бооп турар. Регион деңгелинде— губернаторларга. Федерацияда— чазакка болгаш президентиге. Ындыг структураже янзы-бүрү чашпаачылар шургул кирип кээрин оралдажыр болгай, колдуунда олар ону чедип ап шыдап турарлар. Бир-тээ ындыг болганда чүге мен «Чаңгыс демниг Россияның» даңзызын баштай берген мен? деп айтырыг чайгаар тургустунуп келир. Чүге дээрэ, оон дээрэ партия бисте демей-ле чок ышкажыл. Бирезде ол.

Ийде: бо структураһың өзөринге болгаш быжыгарыңа чедир ам-даа үе херек. Сөөлгү үеде бистиң чуртувуска кандыг-

бир эки чүвени кылып шыдаан деп көөр болза, бодунуң практиктиг ажил-чорудулгамга парламентида «Чаңгыс демниг Россияга» даянганымдан чедип алдыңан. Парламентиге каттышкан күш бар турган, ол чүгле шиитпирлер хүлээп алырыңа эвес, ону амыдыралга боттандыраарыңа база дузалажып турган. Аңаа дөрт чыл дургузунда ажилдап келген кижилер өөредилгени, кадык камгалалын, көдээ ажил-агыйны сайзырадыр талазы-биле мурнады хөгжүдөр национал төлевилелдерге хамаарыштыр дыка хей эңчугула шиитпирлерни болгаш хойлуларны хүлээп алганнар.

Чурттуң камгалал күчүзүн сайзырадыр дугайында, чепсектиг күштерни эде дернир дугайында шиитпирлерни «Чаңгыс демниг Россия» хүлээп алган. Олар үш чылдың федералдыг бюджетин хүлээп алганнар, бүгү сорулгаларында айыттыңан. «Чаңгыс демниг Россияның» эрге-чагырга партиязы деп турар-даа болза, бо ажил

чазак-биле нарын демиселдиң байдалыңа кылып чоруттунган. Бюджетте сан бүрүзүн тодаргайлап, демдегелеп турган. Ажилды канчаар эки кылырын кымдан артык билер мен дээр кижилер парламентиже кире бээр болза-ла, бүгү чүве сандарап эгелээр. Ындыг чорук мени дүвүрөткөн, ынчангаш «Чаңгыс демниг Россияның» даңзызын баштаар деп шиитпирни хүлээп алган ужурум ол. Бо шиитпир меңээ кандыг шүүделди болдураарың билип турар мен. Ону бодум көрүп тур мен. Бо шиитпирни хүлээп алган чылдаганым болза, бо партия дээр бадылаарыңа кижилерни бүүредир болгаш Күрүне Думазыңа хей санныг депутаттарыңа—күүсекчи эрге-чагырга-биле, чазак-биле чаңгыс аай үзелдиг бис деп санаар депутаттарың хей санныг кылдыр хевирлеп тургузаарыңа дузалаары болур. Бир эвес күүсекчи болгаш хойлужудулга эрге-чагыргаларның аразында чаңгыс демниг чорукту чедип алып болзувусса, ынчан хүлээп алдын-

ган хойлуларда кирген планнарны боттандыраарының бүгү аргалары тургустунуп келир.

Меңээ хамаарыштыр алып болза, тиелелгени күштүү эвес, шынныы чедип алып деп шагтөөгүдөн бээр чугаалап келген болгай. Мээң даңзызын баштап турарым «Чаңгыс демниг Россия» дээр улус бадылаар болза, оларның меңээ бүүрөп турарының бадыткалы болур. А ол дээрэ, Думага, Чазакка ажилдаар кижилерден бөгүнгү көрдүнгөн шиитпирлерниң күүселдези дээр айтырар моральдыг эргениң меңээ тургустунуп келири-дир. Чогум кандыг хевирлиг деп айтырыгга дорт харыыны амдыызында бербэзин, аңгы-аңгы саналдар бар. Бир эвес мээң бодал турарым чүүл боттаны бээр болза, ындыг арга меңээ тургустунуп кээр деп идегеп турар мен.

(Красноярск, 2007 чылдың ноябрь 14).

Номчукчуларның саналы

ЧОН АҢАА БҮЗҮРЕП ТУРАР

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының бешки чыгыжының депутаттарының декабрь 2-де болур соңгулдалары бистиң чуртувустун политиктиг амыдыралыңа аажок улуг уjur-дузалыг болушкун дизе частырыг чок. Чүге дээрэ, Президент В.В. Путинниң чурттуң политиктиг болгаш социал-экономиктиг амыдыралын экижидер дээр кылып чоруткан хемчеглерин чуртта «Чаңгыс демниг Россия» партиязы деткип турар дээрзин Россияның чурттакчы чону билип турар.

Келир соңгулдаларда «Чаңгыс демниг Россия» партиязындан кирер кандидаттарың даңзызын В.В. Путинге баштадыр деп саналды ук партияның сьездзиниң делегаттары бир үн-биле бадылааны анаа эвес. Ол дээрэ, «эрге-чагырга партиязыңа» болгаш В.В. Путинге чоннуң бүүрөп турарының бадыткалы-дыр.

Мээң бо чүүлүм ниити сөстөр болбазы-биле каракка көстүп турган чүүлдерни чугаалааны артык эвес боор. Чижээ, Кызыл хоо-

райның шагдан тура «хол четпейн» турган оруктарың каш айның дургузунда кончуг эки кылдыр кылып каапты. «Аныяк специа-

листерге чурттаар оран-сава» деп федералдыг программаның көдээге күүселдезин бо партияның төлээлери чогумчалыг боттандырып турар. «Чаңгыс демниг Россияның» идип үндүргени «Агроулетпүр комплекзин хөгжүдери», «Кадыкшылы», «Өөредилге» дээр социал-экономиктиг уjur-дузалыг национал төлевилелдериниң херек кырында күүсеттинип турарын база көрүп турар бис.

Чурттуң Президентизи В.В. Путин бо чайын Тывага кээр, оон онзагай, чараш бойдузун магадап, каш хонук дыштанганын политиктиг улуг уjur-дузалыг болушкун деп санаар апаар. Оон уламындан Россияның баштыңчызының талазындан деткимче биске черле турар. Аңаа харыы кылдыр тыва чон база деткимчени көргүзөр уjurлуғ—ол дээрэ Путинниң Планын хандыр өөренири болгаш ону декабрь 2-де болур соңгулдаларга «Чаңгыс демниг Россия» дээр бадылаашкыны-биле деткири-дир.

Владимир ДАМДАК-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Төлөптитг кандидат

Күрүне Думазыңа соңгулдалар бодунуң шиитпирлиг үе-чазыңа кирген. Тывада бүрүктеттирген политиктиг партиялар хей сан ал, боттарының кандидаттарың эрттирип алып дээр ажилдап эгелээр.

Ол партияларның аразында эң идепкейлиг чорукту «эрге-чагырга партиязы» дийир «Чаңгыс демниг Россия» көргүзүп турар. Оон сөөлгү чылдарда чонга көскү кылдыр кылган ажилдары-даа хей, төп эрге-чагырғаның деткимчезинге база даянып турар, федералдыг даңзызың чурттуң Президентизи В.В. Путинге баштап турар. Ынчангаш, бо партияже көрүнгени эки эвесле деп саналдыг мен.

«Чаңгыс демниг Россияның» Тыва девискээр даңзызында дөрт кандидаттың ады кирген, олар кымнарыл дээрзин чон билер. Мен маңаа Лариса Шойгуга хамаарыштыр доктаап көрейин. Оон кандидатуразың шын шилип алган деп санаар мен. Оон эрттиргени соңгулда мурнунуң ужуражылгалары-биле танышкан мен, чугаазың дыңнадым. Хензиг республиказы дээр сагыш салып чоруур Тываның кызы-дыр деп билдим. Чон мурнунга-даа, телевизорга-даа чүве чугаалап орда дыңнаарга, каас-коя сөстөр эдип өөрөнгөн политиктер ышкаж эвес, бар чүвени ол хевээр чугаалаар, тургустунган айтырыг бүүрүңге кичээңгейлини илдең киж чорду. Депутат хүлээлгени күүседип турда думазы, РФ-тиң Онза байдалдар сайыды Сергей Шойгу база боттуг дузаны көргүзөри чугаажок. Ол дег хундуктелди, аталдарлыг сайыт Россияның төөгүзүңгө турбаан дизе частырыг чок.

Оон аңгыда, кым-даа киж күүштүүден халбактарың болгай, амыдырал ынчап барган. Лариса «эрге-чагырга партиязыңа» хамааржыр болганда, бир эвес ону Күрдума депутатыңа соңгул алып болзувусса, оон ажил-ижинге төп черлерниң талазындан деткимче, дуза база улуг болур дээрзи чигзиниң чок. Ындыг болганда республиканың моон соңгааргы хөгжүлдөзүңге бурунгаар базымнар кылдынар апаар.

Бодум хуумда Күрүне Думазының депутатыңа «Чаңгыс демниг Россияның» төлээзи, эң төлөптитг кандидат Лариса Күжүгетовна Шойгу дээр бадылаарыңа «Шынның» номчукчуларын кыйгырдым.
ЧинтоЛ МЕЧИН,
күш-ажылдың хоочуну.

«ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ» ДЭЭШ ЧҮГЕ БАДЫЛААР МЕН?

Көңгүс бөдүңи соңгулда-дыр

Көңгүс бөдүүн соңгулдалардыр. Улус чыгылып кээр. Чаңгыс кандидат дээр олар бадылаарлар. Депутатты соңгул алып бис. Бир эвес ынаар барбайн, бажыңга олурар болзувусса, ядыы хевээр артып каар бис. Чаазы-биле чурттап эгелээр арга ам тургустунган-дыр. Ынчангаш, ыяап бадылаар мен.
(Владимир К., программист).

Дээрелери Путин биле Шойгу

Чаңгыс-даа партия мээр сеткилимге кирбес. Коммунистер ол-ла коммунист дываажыңа кыйгырышпаан. Боттанмас чүве-дир. Улус мегелеп турар. «Чаңгыс демниг Россия» хөме таварып турар. А эрге-чагыргага кым-даа хөңнү чок. Барыын үзелдиглер аажок угаанның сөстөр чугаалап турарлар, чон демей-ле оларны соңгу-

вас. Чубайстың ваучерлери кайын уттундурар. Жириновский-ле шуптузун сө шүгүмчүлөп турар, оон эрткен угаанның, принциналдыг киж-даа чок. Чүгле Путин биле Шойгудан дээрелери чок-тур. Чаңгыс киж соңгул турган болза, ол дээр бадылаар ийик мен, ам партиялар соңгуур болган-дыр. Ам канчаар «Чаңгыс демниг Россия» дээр бадылаар болган-дыр мен.
(Алексей Ондар, ажил чок киж).

Путин дээр

Россияга ындыг Президент кажан-даа турбаан. Ол дээр киж ыядыл, човавас аан. Брежнев ышкаш аксын чызылатпас. Ельциниң мурнунда турган өске чөңүктөр ышкаж эвес. Горбачев дег аасырак чүве чок. Путин кончуг топтуг, билдилег, шилгедек, оюн-баштак база билер. Оон чугаазы бөдүүн болгаш чедингир. Буш-

биле-даа, колхозчу-биле-даа деңге чугаалажыр. Өзүн өттүр сөглээр. Парлалга конференцияларыңа дыңнап ораарга, Владивостокта байдалды-даа, Чоокку Чөөн чүкте чөрүлдээни-даа эки билерин көргүзүп турар. Россия дээр сагыжы аарып чорууру илдең. Аңаа бүүрөвес арга чок. Ындыг киж биске турбаан. Путинни деткир херек!
(Долума К., социолог).

Оон өске кымыл ынчаш?

РЛДП-ни бе? Мегелеп турда, шуут өөрөнгөн. Маңаа Тываның келир үедеги чечектелишкининиң дугайың чугаалаар, а Питерге баргаш, Россияның «арыг-силег чоруу» дээр демиселче идегеттер күткээр турар.

Эрге-чагыргаже чоокшулай берген «Чаңгыс демниг Россияга» чоннуң онзагай ынакшылы чок боор чадавас. Чаңгысдемжилер-

ниң даңзызын баштай бергеш, Путин бодунуң ат-алдарың кудуладыңкан эвес ынаан. Кылыр дээр чүүлдерни эчинге чедирер дээр арга ажыглааны база чадап-чок. Парламентарийлерниң болур-болбас чүве аазаар чоруун соксадыр дээр ол эвесле. Хоозун аазаашкын кылырга, эрге-чагыргага улус бүүрөвестей бээр болгай. А ол бир янзы хөделеп эгеледи. Сыныш чок. Ылчыннашпайн. Дыка хей чүүлдерни чедип ап тур. Россия күш кирип ор. Амыдырал чүгээртээр. Эрге-чагырга чоорту харысалгазын медегер биле берген. Кылыр чүүлдер ам-даа эмгежок. «Чаңгыс демниг Россияның» тиелелгези херек. Красноярскиге ол «оон башка хамык чүве сандараар» деп чугаалап турду. Бистиң деткимчевис аңаа херек деп чүвени билип кадым. Прези-

дентини деткир мен, чүге дээрэ аңаа бүүрөлим улуг.
(Эрес).

Парламентиге чаңгыс киж чүңчү-даа бидүрбес

Парламентиге депутаттарың хей кези болур деп чүвениң утказын ам кээр тергин эки билеп тур мен. Кайгамчык политик боор, бажың ажыр аазаашкыннар кылып болур, а бир эвес деткимчен чок болза, чүңчү-даа кылып шыдавас сен. Депутаттар бир команда болур болза, байдалга салдар чедирип, тодаргай түнелди чедип ап болур.

(Зоя Доржу, Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының депутаты).

(«Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада девискээр салбырының соңгулда фондузунуң хөрөңгизинден төлээр).

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

ПЛАНЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың ноябрь 29-та «2006-2007 чылдарда инвалидтерниң социал деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаар дугайында» №1326 доктаалыга өскерилгелерни кириериниң дугайында

2007 чылдың октябрь 24 №954 Кызыл хоорай

«2006-2007 чылдарда инвалидтерниң социал деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазының хемчеглерин боттандыраар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың ноябрь 29-та «2006-2007 чылдарда инвалидтерниң социал деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаар дугайында» №1326 доктаалы-биле бадылаан

«2006-2007 чылдарда инвалидтерниң социал деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазының даңзызынга коштунган капсырылгага дүүштүр өскерилгелерни кириер.

2. Бо доктаалдың күүселдези дээш контролду Тыва Республиканың Чазаның комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдө эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың октябрь 24 №954 доктаалыга капсырылга

«2006-2007 чылдарда инвалидтерниң социал деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазының хемчеглериниң даңзызы

(муң рубль)

(ооң иштинде чылдар-биле)

Table with columns: №, Хемчеглерниң ады, Күүселдези дээш харысалгалыг, Күүседириниң хуусаазы, Шулту, 2006 РБ, 2007 РБ. Contains 15 rows of data regarding social support programs for disabled persons.

Тыва Республиканың девискээринге арага аймаан үүрмектеп садарын чурумчудар талазы-биле немелде хемчеглерниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 7 №994 Кызыл хоорай

Чурттакчы чоннуң аразында арагалаашкынны баш удур болдурбас, арага аймаан садарын чурумчудар болгаш чурттакчы чонга пенсия, шалың үлээр үеде кем-херек үүлгединиң эвээжедир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның 1995 чылдың ноябрь 22-де «Арага аймаан, спирт холумактыг продукцияны болгаш этил спиртиниң бүдүрүлгезинге болгаш саарылгазынга күрүнө башкарылганың дугайында» №171-ФХ Федералдыг хоойлужулганың дугайында» Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылганың организастаарының ниити принциптериниң дугайында» 2003 чылдың октябрь 6-да №131-ФХ Федералдыг хоойлуга даянып, доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың девискээринге арага аймаан үүрмектеп садарын чурумчудар талазы-биле немелде хемчеглерниң кириген планын бадылаар.

2. Тус чер бот-башкарылганың органнарынга: - арага аймаан үүрмектеп садар болгаш ооң шынарының талазы-биле хоойлужулганы сагырынын хынаарының чурумун; - бүдүн чылда садып турар арага аймааның хемчээлиниң 15 хууздундан хөйү саттынып турар чурттакчы чонга пенсия, шалың үлээр үеде болгаш чоннуң массалыг киржилгези-биле эртер өске-даа хемчеглер үезинде хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарын организастаар ажилдарны хандыраар актыларны хүлээп алырын сүмелээр.

3. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Арага аймаанга күрүнө монополиязын хандыраар талазы-биле албанын дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың ноябрь 7 №994 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге арага аймаан үүрмектеп садарын чурумчудар талазы-биле немелде хемчеглерниң

Table with columns: Хемчеглер, Күүс хуусаазы, Харысалгалыг күүседикчилер. Contains 4 rows of data regarding agricultural and industrial programs.

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албаның Дүрүмүңгө өскерилгелер кириериниң дугайында

2007 чылдың сентябрь 12 № 878 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албаның дугайында дүрүмү Россия Федерациязының Чазаның 2004 чылдың март 4-те «Тарифтерни күрүнөдөн таарыштырып башкарынын адырынга Россия Федерациязының субъектизиниң күүсекчи эрге-чагырга органының дугайында» № 136 доктаалы-биле бадылаан тарифтерни күрүнөдөн таарыштырып башкарынын адырынга Россия Федерациязының субъектизиниң күүсекчи эрге-чагырга органының дугайында Чижек дүрүмгө дүүштүр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 15-те «Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының дугайында Дүрүмү болгаш структуразын бадылаарының дугайында» № 604 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албаның дугайында Дүрүмгө дараазында өскерилгелерни кириер:

1.5.15 пунктунун иштинде 3 пунктуну дараазында редакция-биле номчуур: «3) хуваалдалыг четкилер талазы-биле ачы-дузаның тарифтерин хемчээлинге (эң биче болгаш (азы) эң улуг) чайгаар монополияны таарыштырып башкаар талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органының тургусканы хемчээлге электр энергияны четкилерге дамчыдып хуваарының талазы-биле ачы-дузаның тарифтер, а ол ышкаш чылыг энергиязын дамчыдарының талазы-биле ачы-дузага тарифтер;»

2) 5.19 пунктуну дараазында редакция-биле номчуур: «5.19 бүдүрүкчүлерниң болгаш чылыг энер-

гетика курлавырларының хереглекчилериниң экономикактиг сонуургалдарының балансызын чедип алырын боттандыраар;»

3) 5.31 пункт-биле дараазында утканы кириер: «5.31 электр болгаш чылыг энергиязынга чингелделиг тарифтиг чамдык категорияның хереглекчилеринге ону өске хереглекчилерге тарифтерни улгаттырганы-биле тургузарын болдурбас;»

4) 5.32. пункт-биле дараазында утканы кириер: «бодунуң бүрүн эргезинге Россия Федерациязының субъектизиниң күүсекчи эрге-чагырга органындан, тус чер бот-башкарылга органындан болгаш организациялардан өртектени (тарифтерни) таарыштырып башкарынын болгаш оларны ажылгап турарының контролонуң айтырылганының талазы-биле материалдарны айтыраар;»

5) 5.33. пункт-биле дараазында утканы кириер: «5.33. тус чер бот-башкарылга органының Россия Федерациязының хоойлужулганын дүүштүр күүседир-биле анаа хүлээди берген эрге-хүлээлгелерин болгаш Россия Федерациязында хоойлужулганын удуранышкак азы бодунуң эргезин бедидип хүлээп алган шнитпирин күш чок болдурар;»

6) 5.34 пункт-биле дараазында утканы кириер: «5.34. Хүлээп алган шнитпирлерин көрдүнген чурум-биле парладыр.»

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың июль 14-те «2007 чылда Тыва Республиканың агроүлетпүр комплекзинге күрүнө деткимчези» республиканың сорулгалыг программазының дугайында» № 739 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында

2007 чылдың сентябрь 18 № 888 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза: Тыва Республиканың 2007 чылдың июль 14-те «2007 чылда Тыва Республиканың агроүлетпүр комплекзинге күрүнө деткимчези» республиканың сорулгалыг программазының дугайында» № 739 доктаалы-биле бадылаан «2007 чылда Тыва Республиканың агроүлетпүр комплекзинге күрүнө деткимчези» республиканың сорулгалыг программазын боттандыраар талазы-биле хемчеглерге дараазында өскерилгелерни кириер: а) III кезектин 2 пунктузунда «Чыраа-Бажы» КБК» дээн сөстөрни «Шык-Бажы» КБК» деп сөстер-биле солуур; б) VI кезекти дараазында уткалыг 6 пункт-биле немээр: «6. Чурттаар оран-сава садып алырынга чарыгдалдарның (субсидия) чартымын

компенсациязы; — 4 графаны «1, 0» деп саннар-биле немээр; — 6 графаны «2007 ч. сентябрь» деп сөстер-биле немээр; — 7 графаны «Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы» дээр сөстер-биле немээр.

2. Тыва Республиканың Культура болгаш информатив политиказының яамызы «Тувинская правда» болгаш «Шын» солунга парладыр.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазак Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдө эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың девискээринге Алкоголь продукциязын цурмектеп садар хемчээлдер дугайында декларацияны киирер чурумга №2 капсырылга

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ СУБЪЕКТИЛЕРИНИҢ КЛАССИФИКАТОРУ

Table with 3 columns: Россия Федерациязының субъектизи, Коду, Курск облазы, Ленинград облазы, Липецк облазы, Магадан облазы, Москва облазы, Мурманск облазы, Нижегород облазы, Новосибирск облазы, Омск облазы, Оренбург облазы, Орлов облазы, Пензенск облазы, Пермск облазы, Псков облазы, Ростов облазы, Рязань облазы, Самарск облазы, Саратов облазы, Сахалин облазы, Свердловск облазы, Смоленск облазы, Тамбов облазы, Тверь облазы, Томск облазы, Тула облазы, Тюмень облазы, Ульяновск облазы, Челябинск облазы, Чита облазы, Ярослав облазы, Москва, Санкт-Петербург, Еврей автономнуг область, Агинск Бурят автономнуг область, Коми-Пермяк автономнуг область, Коряк автономнуг округ, Ненец автономнуг округ, Таймыр (Долган-Ненец) автономнуг округ, Усть-Ордын Бурят автономнуг округ, Ханты-Мансийск автономнуг округ-Югра, Чукотск автономнуг округ, Эвенкий автономнуг округ, Ямало-Ненец автономнуг округ

Table with 2 columns: Туркменистан, Турция, Уганда, Узбекистан, Украина, Уругвай, Фиджи, Филиппин, Финляндия, Франция, Хорватия, Төпәфрикан Республика, Чад

Table with 2 columns: Чех Республика, Чили, Швейцария, Швеция, Шри-Ланка, Эквадор, Экваториал Гвинея, Эритрея, Эстония, Эфиопия, Мурнуку Африка, Ямайка, Япония

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылда сентябрь 28-те №896 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге алкоголь продукциязын үүрмектеп садарын боттандырып турарда лицензиаттарның болгаш бо ажил-чорудулга талазы-биле лицензия алыры-биле чагыг киригеннерниң лицензия негелделеринге дүгжүп турарына хыналданы чорударының чуруму

1. Тыва Республиканың девискээринге алкоголь продукциязын үүрмектеп садарын боттандырып турарда лицензиаттарның лицензия негелделеринге дүгжүп турарын болгаш бо ажил-чорудулга талазы-биле лицензия алыры-биле чагыг киригеннерниң лицензияладып турары ажил-чорудулгазының хевирин боттандырырга Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужулгазында тургустунган негелделерге дүгжүп турарын хынаар сорулга-биле хыналданы чорудар.
2. Алкоголь продукциязын үүрмектеп садар талазы-биле ажил-чорудулганы лицензиялаарын боттандырып турар Тыва Республиканың Алкоголь продукциязынга күрүне монополиязын хандыраар талазы-биле албан (моон ыңай - лицензиялаар орган дээр) хыналданы чорудар. Хыналданы эрттирерде киржири-биле сонургалды күрүне органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының специалистерин кириштирип болур (дугуржулга-биле).
3. Хыналданы лицензияладып турар ажил-чорудулганың хевирин боттандырырга лицензия бээриниң дугайында билдиришкини көрүп тургаш база лицензияның күштүг болур хуусаазын узаттырар (лицензияны чаа хуусаада бээр кылдыр) дугайында, девискээри-биле тускайлаң черде турар объектилерниң даңзызын улгаттырары-биле холбашкан лицензияны эде долдурарының дугайында билдиришкини көрүп тургаш;
чыл санында, ыңчалза-даа чылда чаңгыстан көвей эвес катап, лицензияның күштүг болган хуусаазының дургузунда хыналданы чорудар.
4. Бир эвес чоруп турар календарылыг чылда девискээри-биле тускайлаң черде турар лицензияда айтылган объектиге хыналданы чорудуп турган болза, лицензияның күштүг болур хуусаазын узаттырар дугайында билдиришкини көрүп тургаш, хыналданы чорутпай барып болур.
5. Хыналданы чорудуп тургаш: алкоголь продукциязын үүрмектеп садарын боттандырып турар объектилерге тургустунган негелделерге дүгжүп турар чогуур склад, бүдүрүлге, садыглажыр оран-саваларының барын; чогуур бажыкчыларның, оран-саваларының, чер участоктарының ээзи болганын бадыткап турар, доктааткан чурум езуугаар долдурган документиленериң барын; садыглажыр, бүдүрүлге, склад оран-саваларының санитар-эпидемиологтуг болгаш өткөке удур нормаларга дүгжүп турарының дугайында чогуур күрүне органнарының түнел бижиктериниң барын; объектилерниң камгалап системаларының барын болгаш оларның байдалын; доктааткан чурум езуугаар бүрүткеткен контроль-кассалыг техниказының барын; хергелекчилерге албан болур информацияның барын болгаш ооң байдалын; документиленери болгаш акшалар шыгжаар сейфтин барын;
белен продукцияның ишкенин 15 хуузуңдан көвей эвес этил спирти бар алкоголь продукциязын үүрмектеп садарын хоруп турар чериниң чанында чыдар девискээрлерни тодардырының чурумунун дугайында Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың күштүг болуп турар хоойлужулгазының негелделеринге объектинин дүгжүп турарын хынаар.
6. Лицензиаттын, лицензия алыры-биле чагыг киригеннерниң лицензиялааткан ажил-чорудулганы боттандырып турар (боттандыра деп турар) девискээри-биле тускайлаң черде турар объект бүрүзүңге анги хыналданы чорудар.
7. Лицензияны алыры-биле чагыг киригеннер, лицензиаттар хыналда эрттирер чогуур байдалдарны тургузар үжүрлүг, ооң иштинде чогуур документиленери болгаш информацияны шаптаразыңнар чокка бээр, алкоголь про-

Тыва Республиканың девискээринге Алкоголь продукциязын цурмектеп садар хемчээлдер дугайында декларацияны киирер чурумга №3 капсырылга

АЛКОГОЛЬ ПРОДУКЦИЯЗЫН БУДУРГЕН ЧУРТТАРНЫҢ КЛАССИФИКАТОРУ

Table with 3 columns: Бүдүрген чурт, Коду, Лаостун Чоннун-Демократтыг Республиказы, Латвия, Лесото, Либерия, Ливан, Ливий Араб Джамахирия, Литва, Лихтенштейн, Люксембург, Маврикий, Мавритания, Мадагаскар, Македония, Малави, Малайзия, Мали, Мальдив ортулуктары, Мальта, Марокко, Маршалл ортулуктары, Мексика, Микронезия (Федеративтиг штаттар), Мозамбик, Монако, Монголия, Мьянма, Намибия, Науру, Непал, Нигер, Нигерия, Нидерланды, Никарагуа, Чаа Зеландия, Норвегия, Каттышкан Республика Танзания, Каттышкан Араб Эмираттар, Оман, Пакистан, Палау, Панама, Папуа-Новая Гвинея, Парагвай, Перу, Польша, Португалия, Корея Республика, Молдов Республика, Россия Федерациязы, Руанда, Румыния, Сальвадор, Самоа, Сан-Марина, Сан-Томе болгаш Принсипи, Саудов Аравия, Свазиленд, Сейшельск ортулуктар, Сенегал, Сент-Винсент болгаш Гренадиннер, Сент-Китс болгаш Невис, Сент-Люсия, Сербия болгаш Черногория, Сингапур, Сирий Араб Республика, Словакия, Словения, Великобританияның Каттышкан Хааннашкыны болгаш Сонгу Ирландия, Американың Каттышкан Штаттары, Соломон ортулуктары, Сомали, Судан, Суринам, Сьерра-Леоне, Таджикистан, Таиланд, Тимор-Лешти, Того, Тонга, Тринидад болгаш Тобаго, Тувалу, Тунис

Тыва Республиканың девискээринге алкоголь продукциязын цурмектеп садарын боттандырып турарда лицензиаттарның болгаш бо ажил-чорудулга талазы-биле лицензия алыры-биле чагыг киригеннерниң лицензия негелделеринге дүгжүп турарына хыналданы чорударының Чурумунга капсырылга

Form with fields for: (лицензиялап турар органың ады), (организацияның ады болгаш турар чери), үүрмектеп садарын боттандырырга байдалдар барын хынаан, АКТ №, (документиниң ады), (лицензиялап турар органың ады), (хыналданы чоруткан кижиниң Ф.А.А.А., албан-дужаалы), (хыналдага киржип турган кижиниң (кижилериниң) Ф.А.А.А., албан-дужаалы), (турар объектинин лицензияладып турар ажил-чорудулганың хевирин боттандырырга байдалдар барын хынаан), (хыналданы чорудуп турар юридиктиг эргелиг албан чериниң ады, удурткучузуңуң Ф.А.А.А.) турда, (хыналда үезинде турган юридиктиг эргелиг албан чериниң төлээлериниң Ф.А.А.А., албан-дужаалы), (хыналданың түнелдериниң дугайында кыска медээлерин айтыр, ооң иштинде лицензияладып турар ажил-чорудулганың хевирин боттандырырга объектиде күштүг бооп турар хоойлужулга-биле доктааттылган), Капсырылгалар: (хыналданың түнелдери-биле холбаалыг калсырган документиленериң азы оларның хоолгаларының даңзызын айтыр), Хыналданың киржикчилериниң адын салыр: ай, хүнү, чылы, адын салыр, Ф.А.А.А., Акт-биле танышкан, бир экземплярин налган: албан-дужаалы, ай, хүнү, чылы, адын салыр, Ф.А.А.А.

ШУПТУВУС БИР ДЕМНИГ БОЛУУЛУ

Кызыл кожуунуң Эрбек сумузууң чурттакчы чонучылгаш, декабрь 2-де болур Күрдуманың депутаттарының соңгулдаларында В.В. Путин биле Ш.В. Караоолду деткиир дугайында шиитпирни хүлээп алгаш, чонга ажык чагааны кылган.

Ажыл-амыдыралыкчыстың хевир-дүрүзү, утка-шынары чаала эки уг-шигже кирип, ажы-төлдүң кешилиг келир үезинге ынамыш, идегелик катап оттурунга быжыг үндезин, дөстү чуртувустун Президентизи Владимир Путин магадылап тургусканын билер бис. Тываның чаа Чазаа тургустунуп, ону Владимир Путинниң дорт деткимче, бүзүрелин холга алган Шолбан Кара-оол баштап, ажылдай бергенинден бээр чаала чартык чылдың нүүрү болуп тур.

Бо сөөлү каш чылдар иштинде Владимир Путинниң, Россияның Чазааның улуг күженишкинин болгаш эки үре-түнелдиг ажы-ижиниң ачызында акша-шалын саадаар, пенсия, пособие үзүктелер деп бачыттыг чүүлдерден

шуут аңгыжырап, олардан хосталдывыс. Хоорай, суурларывыс каракка көзүлдүр хөгжүп эгелзэн, бистиң аал-чуртувус Тывада-даа Шолбан Кара-оолдун ажылдап эгелзэни каш-ла айлар иштинде сеткил-сагышты өөртүп болгу дег чаартылгалар көстүп келди. Кызыл хоорайның он-он чылдар иштинде оюк-дежителген оруктарын кыла берген, Кызылдың каш чыл иштинде дүмбей турган кудумчуларында сайгылган, чаа Спорткомплекс бо хүннерде ажылгалче кирип, ооң онзагай бөпүрүк дээрликери найысылалыкты каастай берген, 15 дугаар школаның чанында эге школаның чаа тудуу бо хүннерде ажы-төлдүң өөрүшкүзүнүң өргээзи бооп ажыттынып тур. Мөңгүн-Тайга чонун түредип турган электри хандырылгасын бо хүннерде чаартып, 20 млн. ажыг өртектиг ийи чаа, улуг дизель-генераторлар ажылдай берген. Он чыл ажыг шөйүп келген Музей тудуу чоокку үеде эжиин чонга ажыдар. Чурттуң Президентизи Владимир Путин биле Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол-

дун боттуг кады ажылдажылганының түннелдерин херек кырында көрүп турарывыс ол-дур.

Бо бүгүнү Эрбек сумузуунун чурттакчы чону, сонгукчулары сайгарып, сумележи, чугаалажы көргөш, Путинниң ажыл-чорудулгасын, Путинниң амыдыралчы планын, Шолбан Кара-оолдун ажыл-ишчи болгаш көсү үре-түннелдерлиг эге базымнарын деткип, сонгулда бюллетенинде 10 дугаар даңзы дээр шупту чон бир дембиле, бир үн-биле бадылаар деп быжыг шиитпирни үндүрүп алганыкты силер бүгүдөгө дыңнадып тур бис.

Сонгулда хүнүңе чедир саныг хонуктар арткан. Ынчангаш Тываның чурттакчы чонун, сонгукчуларын база бүгү хоорай, сумуларын чон хуралдарын дарый чылдырып, баштыңчыларывыс Владимир Путинге, Шолбан Кара-оолга бо сонгулдада бүзүрелик бээр дугайында демниг бодлардыкты илереткен шиитпирлерни хүлээп алыры-биле ажык чагааны чонувус силерге бижиб олур бис.

«АРЖААН» ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕР КООПЕРАТИВИ

(Төңчүзү. Эгези 1-ги арында).

Чонун дугайында бодаары эки-ле харын, ынчалза-даа лизингиге алган дериг-херекселди төлээр акша-төгери, бүдүрүлгеге сайзырал херек болгай. Ындыгдаа болза, ол дугайында кооператив кезигүнери база бодап, айтырыгны шиитпирлеп турар болдулар. Оларның бир идегели — дужаакчы кижилер бүрүзүңгө бир литр сүтке Көдээ ажыл-агый яамызының бээр деп азап турары 8 рубль дотация акшазы болур. Сумунун чурттакчылары база чаа дериг-херекселдин ажыктыгын, оларга каш-даа болза акшаны хире-хирелеп кирип турарын биле бергенер. Ынчангаш кооперативке келир чылын сүт дужаар күзелдиг чурттакчыларны саны ам безин көүдөп турар.

Кооператив кезигүнери национал төлевилелдин шугуму-биле «Россельхозбанк» чээли акша алгаш, база бир мындыг соодукчу дериг-херекселди, сүтү Кызылче өөртүр тускай автомашинаны болгаш продукцияны кооперативке-ле халпарга кудуп, савалаар тускай аппаратты немей

садып алып сорулгалыклар. Оларга бо-ла бүгү чүүлдерни садып алырынга, 2 миллион рубль чээли акша негетинип турар. Саң-хөө айтырыын-на шиитпирлептер болза, сүт дужаалдазы-биле шору ажылдап болур деп чүве аржаанчыларга ам билдингир апарган.

Оларның бо күзелин ажыл-агыйы дыл-биле бүдүрүлгө калбарылгазы деп чугаалаар. Ынчалза-даа банкирлерге долаа-биле кады ТР-ниң Чазаандан тускай магадылал херек болган. Бо айтырыг талазы-биле үстүкү черлерге белең эвес чугаалажышкынарны «Аржаан» көдээ ажыл-агыйының хереглекчилер кооперативиниң удуртулгасы улаштыр чорудар, а амдызында кооператорлар ажылын шуудадып, чондан эвээш-бичелеп-даа болза сүтү хүлээп ал, күрүнеге дужаал турар. Республиканың көдээ ажыл-агыйында биче бүдүрүлгелер көстүп, ажылдап эгелей бээрине өөрүвес аргажок. Далайга дамды дуза...

Юрий ДАРБАА.

Авторунун тырттырган чурктары.

Би-Хем кожуунуң 75 чылынга

ТУРАН ДУГАЙЫНДА СӨС

Туран — Би-Хем кожуунуң төвү. Ол 1885 чылда үндезилетинип тургустунган. Ону Россиядан көжүп келген орус тараачынар үндезилеп эгелзэн. 1995 чылда Туранның 110 чыл оюн демдеглен эрттирп турувуста, Туран деп сөстүң чогуу ужуур-утказы чүү ирги дээр айтырыгны каш-даа дыңнаан мен. Ынчан огулуг харыыны кым-даа бербезин хире чүве ийин. Чүгүле «дагларда ыйгыл» дээр уткалыг түрк сөс-тур деп каан ола. Бир-тээ, ындыг чүве болганда, ам маңаа төөгүден каш чижектен кирип көрей. Бистиң эрага чедир, тодаргайлаарга, тос-сөс вектерде Ортаакы Азияда Тянь-Шань-Туран оргулаажындан хөй аймактар Мурнуу Сибирьге болгаш Азия диптиң төвүнче шургу кирип турган. Тываның амгы девискээринче кирип, Би-Хем биле Каа-Хем унуларынга, баштарынга чурттап берген аймактарны хаса азы Моолдан хасуттар дээр турган. Ол аймактар Туран — Өк ыйгылаажын Тянь-Шань — Туран оргулаажынга дөмейлеп, тус черни Туран деп адай берген чадавас. Ында турар дагның, олап баткан хемниң аттары база Туран болгай. Сөөлүңде барып аңаа чурттакчылыг чер тыпты бээрге, оң ады Туран болуру чугаажок.

Оон ыңай Тываның амгы девискээри бистиң эрага чедир 7-5 чүс чылдарда түрк, уйгур, кыргыз каганаттарының составына кирип турган. Уйгурлар, кыргыстар амдыгаа дээр Ортаакы Азияда чурттап, турумчул чорлар ышкажыл. Ынчангаш Туран деп сөс Ортаакы Азиядан үндезилетинип тывылган дизе, мында кандыг-бир утка бар боор.

Өк — Туран ыйгылаажынга кижилер үе-дүптөн бээр чурттап келген. А скиф үезинден эгелзеш, Туранга тергиидеки, кол аймактарның хааннары турумчул чурттап, ону боттарының турлаа кылып чорааннар. Ол дугайын «Хааннар шынаазындан» казып шинчилзэн базырыктар — Аржаан-1, Аржаан-2 бадыткаан болгай. Үе-дүптүң кыдат медзелеринге үндезилзеш, улуг эртемден Н.В. Бачуриниң бижээни мындыг: «Түрктерниң хааны доктаамал Дугин дагның баарына чурттап чораан». Эртемден Б.Д. Бузур-оолдун тайылбырлааны-биле алырга, Дугин дээрге Туран дээр ол. Кыдаттар «Р» деп үжүктү адай албас улус чүве-дир. «Р»-ни адаарга, «Л» азы «Г» кыл-

дыр дыңналып, дүлөй «Т» ыйтыкыр «Д» апар. Мынчал кээрге, Туран деп сөс Дугин болу бергени ол.

Хасуттар Хубсугул хөлдүн чоок-кавызынга чурттап чорааннар. Төөгүде хасуттарны гуннар дээр. Кажан кыдаттар Хубсугул кавызын эжелеп кирип кээрге, гуннар сонгу чүкче дезипкеннер. Оларның кол чүкчү-кожу шарылар сөөрткен эмге-хажок тергелер чүве-дир. Гуннар хонар дээр черинге доктаап туруптарга, кандыгдаа хову-шөл сыңмастай бээр турган. Чорза-чорза, гуннар Өк — Туран ыйгылаажынга чеде берген дээр. Аңаа чурттап турган хаса аймакты оон кызып үндүрүпкеннер. Гуннар-биле чергелештир маады аймак база бодарап турган. Эртемден Бузур-оолдун тайылбырлааны-биле алырга, маады деп сөс ийи гунн сөстен укталган бооп турар. Моо-инек, шары, ун-терге. Ынчал кээрге, маады дээрге терге сөөрткен шарылыг кижилер дээр ол. Оон үңген маады аймааның салгалдары амдыгаа дээр Би-Хем кожуунуң девискээринде чурттап чоруурлары ол ыйнаан.

19 чүс чылдың төңчүзүндө Өк — Туран ыйгылаажынга орус тараачынар кээп, аңаа доктаамал чурттап эгелзэннер. Эң баштай Минусинскиден садыгжы Георгий Павлович Сафьянов чер андарып, тараа тараан. Оон кончук чаагай дүжүттү ажаап алган. Сафьяновтуң соон дарый Үстүү-Усинскиден ийи-үш хире тараачын өг-бүлелер Туран хемниң эринге турлап тудуп чурттап бергенер. Сөөлүңде оларга Николай Быков, Андрей Сафьянов, Константин Сарапулов, Григорий Фунтиковтуң салгалдары немешер, олар Туранда амдаа чурттап чоруурлар.

Өк — Туран ыйгылаажынга көжүп кээп чурттап берген орус тараачынарның кол ажылы — чер, мал ажыл-агыйы турган. Григорий Фунтиков маңаа 1884 чылда көжүп келген. 1895 чылда оң ажыл-агыйынга беш ханалыг чурттап бажыны, аңмаар, чунар-бажың, мал кажалары, дөрт ажыл ады, үш саар инек, 15 ажыг гатараа болгаш сизен шөлдери турган. Оон аңгыда үк өг-бүлениң 6 баш сыынар тудуп турганы солун. Балык тудуп саткаш, база-

ла эвээш эвес орулганы кирип ап турган. Тараачын Фунтиковтуң сес кижилиг өг-бүлези тодуг-догаа чурттап турган дээрзи билдингирдир.

Кирилл Васильевич Макаров мырыңай Харьков (Украина) губерниязындан көжүп келген. Орук ара Томск чоогунга ийи чыл хире чурттааш, оон шимчээш, Тывага чедип келген. Магалыг-ла могай билбес кижилер аа!

1895 чылда Макаровтуң ажыл-агыйына чурттап бажыңы, аңмаар, чунар-бажың, он ийи чылгы мал, он хире бода мал, 12 хой, бир сыын, 10 ажыг гатараа, сизен шөлдери турган. Макаровтар б уругдарылыг-даа турган болза, олар бир тыва уругну база азырап алган болгаш ону Екатерина деп адап алганнар. Макаровтарның салгалдары Туранда амдыгаа дээр чурт-

Тыва биле орус чону
Дылын билчир, хүндүлсир.
Кады каннаан найыралы
Каптагайда чүдөн быжыг.

тап чоруурлар.

1890 чылда Туранга Үстүү-Усинскиден Кузьма Ширинниң өг-бүлези көжүп келген. Оларның салгалы болур Борис Михайлович Ширин Туранның № 1 ортумак школазында амдыгаа дээр ажылдап чоруур. Оон уруу Елена Борисовна кожуунуң Төлээлекчилер хуралының ораалакчы даргазы.

Саян артындан көжүп кээп турган орус тараачынарның өг-бүлелериниң саны чылдың-на өзүп көвүдөп турган. 1902 чылда Туранга 54 өг-бүлө чурттап турган, 1918 чылда 131 өгөге апарган. Би-Хемниң кара хөрзүнүңге тараа аажок чаагай үнер, дүжүт элбек болур.

Туран өске күрүне девискээринде туттунган болгаш, ол Россиядан кандыг-даа дуза албайн турган. 1908 чылда эге школа ажыптыгын. 1911 чылда орус хүрээниң тудуу доозулган. 1913 чылда эмнелге пунктузу ажылдап эгелзэн. 1917 чылда почта салбыры, телеграф харылзаазы көстүп келген. 1932 чылда Туран кожуун төвү апарган.

Совет эрге-чагырганың үезинде Туранга бүгү Тывага ышкаш хөй-хөй чаартылгалар болгулаан. 1945 чылда Туран хоорай апарган. Мен Туранга эң-не баштай Совет Тываның 5 чылынга тураскааткан пионерлер следунга 1949 чылда кирип чораан мен. Туран ынчан дөрт-ле кудумчулук чоржук: Ленин (ынчан Тока), Найырал, Кызыл партизаннар болгаш Совет кудумчузу. Орус, тыва ийи школа барын эскерген мен. Кызыл партизаннарга ыяш тураскаал бар, аңаа байырлагал тураскааткан митинг, тыва хүреш болгаш өске-даа спортчу маргылдаалар болуп эрткен. Хүрешке шүүлген улуг мага-боттуг Санчайбан деп эрни ам-даа утпаан мен.

1953 чылда Туранның чеде чыл школазын доозуп турумда, чаа кудумчу туттунуп турар чораан, ынчан оон ады-даа чок, чүгүле «Хову кудумчузу» деп турганын дыңнаар кижилер мен. 1990 чылда кожуунуң чагырга даргазынга ажылдай бергеш, ам-на Туранның экономика болгаш социал байдалыны ханы сиңигип эгеледим.

Ленин аттыг «Кызыл тараачын» совхозу күрүнеге хөй-хөй тонна тараа, эт, сүтү бүдүрүп, садып турар болду. Улетпүр, амыдырал хандырылга комбинаттары, аргыаш ажыл-агыйы, тудуг организациязы, ыяш болбаазырадыр пункт, «Сельхозтехника» салбыры, хлеб заводу, ховар дээр ферма — сыын фермазы, Саян-Шуш ГЭС-тиң системазының подстанциясы, орук тудуг чери — олар шупту чогумчалыг ажылдап турган. Ам ол бүгү чок, чүү-даа артаан, хоозураан. Маңаа кожуунда улуг-биче удуртукчуларның бурузу кончук улуг дээрзин демдегелеп кагаз чогуур. А хүндүлүг чонун ону кымдан-даа айтырбааны, негевээни харааданчыг. Хамаарышпас хайгааракчылар бооп артып калган.

1995 чылда Туранның 110 чылын демдеглен эрттирген чүве. Ынчан хоорайда 40 хире узун кудумчулар барын санаан бис. Хоорайыкының 110 харлаанынга ыры конкурузу чарлаан бис. Ынчан мен «Туран хоорай мөңгө» деп шүлүк бижээн мен. Ол шүлүккө композитор, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Григорий Яковлевич Базыр (ол ам аравыш чок) аялга бижээн. Улус-чон ону ырлажып турар. Туран дугайында багай эвес ыры болган дижиб чоржук. Ол дээрге Туранга белээм-дир.

Туран б муң ажыг чурттакчылыг. Ында 20 хире нацияның кижилери эл-найыралдыг чурттап-ажылдап турар. Оларның аразында интернационалчы өг-бүлелер эвээш эвес. «Туран хоорай мөңгө» деп ырыда мындыг одурурлар бар:

Тыва биле орус чону
Дылын билчир, хүндүлсир.
Кады каннаан найыралы
Каптагайда чүдөн быжыг.

Туран дугайында сөзүмнү сыын дугайында чугаа-биле доозуп көрей.

Шаандан тура, Би-Хем сыын тудар, азыраар ажыл-агыйы-биле онзагай турган. Тунуң бажыңга дыка улуг сыын кажазы турган дээр. Оң ис-сомазынга ам безин таваржып болур. Сыын кажазы Туран бажыңга база турган чүведир. Сөөлүңде барып ол-ла Туран бажыңга ховар дээр ферма — сыын фермазы турду. Ынчан 200 ажыг сыын турган чүве. Туранның 110 чылынга белеткенип турувуста, Туранның эмблемазының (демдек сүлдесиниң) дугайында айтырыг тургустунуп келген. В.П. Наумов, Ч.М.Маады болгаш өскелер-даа Туранның эмблемазынга эдил турар сыын турзун деп санал кириген. Чүге дизе «Эдил турар сыын дээрге, кадыкшылдын, чаагай сеткилдин, тиелелгенин, эр соруктун, а харын-даа келир үениң, чаа амыдыралдың демдек херчелели-дир» деп саналды мен киридим. Комиссия ук саналды хүлээп алган болгаш Туранның эмблемазы эдил турар сыын кылдыр бадылаан. Ынчан ол болушкунга тураскаадып, «Сыын дугайында сөс» деп шүлүк бижээн мен.

Адыр, мыдыр мыйыстары
Аргажыгаш сагындырар
Алгы салып, эдилтерге,
Аьрга-эзин чаңгы сыңмас
Мөңгө хоорай Туранны оон
салгалдары ам-даа улам сайзы-
ратсын-на деп йөрзөп ор мен.

Кара-оол МАСПЫК-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Арга-арыг аукционун эрттирериниң дугайында дыңнадыг

Тыва Республиканың Арга-арыг агентилели – аукционун организатору аас-биле садыглаашкынның хевиринге ыяш белеткелиниң талазы-биле сайгарлыкчы ажил-чорудулганы боттандырар сорулга-биле арга-арыг үнүштерин садар-садып алырының керээзерин чарарына эргени садып алырының талазы-биле арга-арыг аукционун 2007 чылдың декабрь 5-те 10.00 шакта (тус черниң үези-биле) дараазында адреске эрттирер: **Тыва Республика, 667007, Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, б. 151, каб. 14.** Аукционга киржириниң чагылгарын 2007 чылдың ноябрь 20-ден 2007 чылдың ноябрь 30-ге чедир (киир) хүлээп алыр. Өртекти өстүрериниң аразының хемчээли (базымы) – аукционга садып турар чүүлдүн эге өртүнүн 5 хуундан эгелээр. Аукционун протоколунга ат салган хүнүнден 10 ажил хүнүнүн иштинде арга-арыг

үнүштерин садар-садып алганының керээзин албан чарар. Аукционга киржиринге аукционун организаторунуң моң адаанда айыттыңганы таблицада агар санынче киирген лот бүрүзүнге баш удур төлээр түннү 2007 чылдың ноябрь 30-ге, 17.00 шакка чедир киирген турары албан:

Тыва Республиканың Арга-арыг агентилели
ИНН 1701041631/КПП-170101001,
р/с 40302810200000000002 Россияның банкызының ТР-де Национал банкының КСКТ, Кызыл хоорай, БИК-049304001. «Телевириниң ады» деп одуругга «Арга-арыг аукционунга киржириниң баш удур төлевирин» деп албан айтыр. Аукционга киржириниң дугайында долу медээни база документацияны бо телефондан билеп ал болур Силер – 8 (39422) 3-32-44 (харылзажыр кижиги – Шеңне Тюлюшова Кенден).

Арга-арыг үнүштериниң кыска тайылбыры

А/ч №	Турар чери		Кварталдың №	Ажылгал ыяштың хемчээли (куб. м.)		Аймаа	Шөлү, га	А/ч эге өртээ, рубль	Баш удур төлевири, рубль
	Арга-арыг ажил-арыгы	Арга-арыг а/ч		Ниитизи-биле	Ооң иштинде тудуг ыяжы				
1.	Кызыл	Кызыл	42/11,41	1195	441	Лц,К,Е	22,1	69166,9	6917
2.	Тес-Хем	Шуурмак	72/14	558	404	Лц	8,7	64308,1	6431

САДЫП АЛЫҢАР

Орус челер аъттарны — **9 харлыг бени, 9 айлыг кулунну 45 муң рубль-биле садып, 3 харлыг бени, 6 айлыг кулунну 35 муң рубль-биле, 2 харлыг аскыр аътты 25 муң рубльге садып тур бис.** Садыглажып болур бис.

Адреси: Хакас Республика, Орджоникидзевск район, Кожухово суур, Советская кудумчузу, б. 4 кв.2. Харылзажыр телефону: 89134478801, Сергей.

БУЯННЫГ ЭМЧИВИСКЕ ЧЕТТИРДИВИС

Мен каш чыл бурунгаар хан базышкыны улгатканын кара-Хөлдүн участок эмнелгезинге меделер чок келген турган мен. Бо эмнелгениң улуг эмчиши Долаана Данована мени сегидир эмнеп каан. Буйанныг эмчииниң холундан чурттаар аас-кежиктиг болдум. Чүгле мени-даа эвес чеже-даа кижиниң амы-тынын ап турарын көрдүм. Мээң өөм ишти Василий Күжүгет аарааштын база-ла бо эмнелгеде сегип, ам-даа эмнедип турар. Участок эмнелгезиниң коллективинге, ооң биче сеткилдиг эмчи сестраларына, санитаркаларына четтиргенивисти илереттим. Буйанныг эмчивистиң чымыштыг ажылынга чедишкыннерни күзевешаан, улуу-биле четтиргенивисти илгергейледим.

Көк-кыс ДУГАН.

Кара-Хөл суур.

«Ак-Довурактын ЧЭТ» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң 2008 чылда үндүр садып турар электри энергиязынга тарифти тургузарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТАРИФТЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ АЛБАНЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

2007 чылдың ноябрь 7-де №73 Кызыл хоорай

1995 чылдың апрель 14-те «Электри болгаш чылыг энергиязының тарифтеринге күрүнө таарыштырылганының дугайында» № 41-ФХ Федералдыг хоойлуга (дараазындагы өскерилгелери-биле), Россия Федерациязының Чазаның 2004 чылдың февраль 26-да «Россия Федерациязынга электри болгаш чылыг энергиязынга хамаарыштыр өртектири тургузарының дугайында» №109 доктаалы (дараазындагы өскерилгелери-биле) дүүштүр база 2007 чылдың октябрь 11-де Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының баштаар чериниң №3 база 2007 чылдың октябрь 17-де Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының №4 протокол шитпирилеринге үндөзилеп, Тыва Республиканың тарифтер талазы-биле албанының **ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:**

1. «Ак-Довурактын ЧЭТ» Күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң үндүр садып турар электри энергиязының таривин шупту категорияның хергелекчилеринге 1 гал-да (НӨУ чокка) 683,1 рубль хемчээлге 2008 чылдың январь 1-ден күштүг кылдыр кирир болгаш тургузар:

2. Бо доктаалдың 1-ги пунктузунда тургускан тарифтер 2008 чылдың январь 1-ден декабрь 31-ге чедир күштүг болур.

3. «Ак-Довурактын ЧЭТ» Күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарына парладыр.

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының удуртукчузу **К.Б.САГААН-ООЛ.**

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Мээң беш кыстарым аразында Долаана Оолаковна Кара-Сал каш чыл бурунгаар Москва хоорайга нарын кезишкени эрттиргеш, кадының байдалы эки турду. Ыраажы, чараш, кезээде каттырып чоруур, хөнү-сынныг кызым бо чылдың ноябрь 10-да чаңгыс акызындан, үш угбаларындан, хеймер думазындан база ачазы менден кээргенчиг кылдыр чарлып чоруй барды. Кызымның чаптанчыг, чараш аажы-чаңы, айлаң-куш дег хоюг үнү уттундурбас бооп артып кагды.

Сүт-Хөл кожуунуң ниити аарыглар салбырының эмчиши **Маргарита Экер-ооловна Күжүгет**, улуг эмчинин оралакчызы **Ефим Кысымаевич Куулар**, дежурный эмчи **Аяна Маадыр-ооловна Сарыглар**, эмчи сестразы **Марина Дажыевна Ондар**, **Адыгжы Викторович Куулар** олар болдунар бүгү хемчеглерни дүн-хүн дивейин алдылар, ынчалза-даа кээргенчиг кызым алдыртпайн барды, ыы-сыы, карак чажы өрээлге сынмайн турду. Бистин хөрөк сынмас кудаларывысты деңге үлежип, моральдыг болгаш мате-

риалдыг дуза кадып келген кожуун эмнелгезиниң божудулга салбырының коллективинге, республиканың Хоойлужулгала палатаның депутаты **Өнер Хүлерович Ондарга**, ооң-биле кады келген эмчилерге, Төлээлекчилер палатаның депутаты **Моңгуң-оол Сынааевич Монгушка**, чаңгыс-классчыларына, Сүт-Хөл кожуун чагырганының даргазы **М.Б.Донгактың** өг-бүлезинге, Каа-Хем кожуунуң Бүрэн-Хемден, Кызылдан, Чадаанадан, Шемиден келген төрелдеривиске, Чыраа-Бажы школазының «Чебурашка», «Салгал» ясли-садтарының коллективтеринге, Чыраа-Бажы сумузунуң чагыргазына, кудаларывыска, кожоларывыска, суурувустун чонунга чүректин ханызындан мөгейип тур бис.

«Чону чоорган, хөйү хөйлен» деп чувени көрдүвүс, силер бүгүдениң дузаңарны кажан-даа утпас бис.

Бак-ла чуве ырак чорзун, өршээ хайыракан!

Оолак Даржаевич КАРА-САЛ,
ооң оглундан, кыстарындан.

Доржу Сенилович КУУЛАР

Тыва чогаал болгаш критика, литература эртеми, улустуң аас чогаалы улуг болгаш аар чидириге таварышкан. 2007 чылдың ноябрь 20-де Тыва АССР-ниң эртеминиң алдарлыг ажилдакчызы, Россия Федерациязының улус чырыдышышының тергини, К.Ушинский, М.Шолохов аттыг медальдарның эдилекчизи, филология эртемнериниң доктору, Тываның Күрүнө Университединиң профессору **Доржу Сенилович Куулар** үр болгаш аар аараанының соонда төрөөн чонундан, өг-бүлезинден, коллегаларындан, эш-өөрүндөн, студентилеринден чарлып чоруткан.

Доржу Сенилович Куулар 1932 чылдың август 1-де Чөөн-Хемчик кожуунуң Хөндөргей сумузунга төрүттүнген. Кызылдың 2 дугаар школазын дооскан соонда, ол Абаканның пединститудунуң төөгү факультедин дооскан. Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институтунуң улустуң аас чогаалы секторунга эртем ажилдакчызы болуп 1955 чылдан 1970 чылга чедир ажилдаан. Оон Кызылда күрүнениң пединститудунуң филология факультединиң тыва дыл болгаш литература кафедрасына улуг башкы болуп ажилдап кирген. Аңаа ажилдап тура, Доржу Сенилович доцент деп эртем адын чедип алган. 1978 чылда ТДЛТЭШИ-ниң чалааны-биле база катап ол институтка литература болгаш фольклор секторун эргелекчилей берген. 1982 чылда ол ККПИ-же катап ажилдап кээп, тыва филология кафедрасына доцент болуп ажилдаан. 1982 чылдан эгелеп ол кафедраны эргелекчилеп келген. 1994 чылда конкурс өзүгаар кафедраны профессор деп дужаалга сонгуткан. 2001-2005 чылдарда Д.С.Куулар ТываКУ-нуң тыва фольклор болгаш литература кафедрасын эргелекчилеп келген.

Институтка башкы ажылы-биле чергелештир Д.С.Куулар эртем ажылын кылып келген болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының А.М.Горький аттыг делегей литературазының институтунуң аспирантуразын дооскаш, «Тыва шүлүк чогаалының тургустунганы болгаш хөгжүлдээ» деп кандидат диссертациязын камгалааш, филология эртемнериниң кандидаты деп баштайгы эртем чадазын, 2000 чылда «Тувинский фольклор в контексте Центрально-Азиатских восточно-азиатских традиций» деп темага филология эртемнериниң доктору деп эртем чадазын Улан-Удэниң монголоведение, буддология болгаш тибетология институтунга камгалаан.

Д.С.Куулар – тыва улустуң байлак аас чогаалын шинчилээр эртемниң үндөзилекчилериниң бирээзи. Ооң удуртулгазы-биле тыва аас чогаалын шинчилээр экспедициялар, аас чогаал чыыштары хөй удаа болуп келген. «Сибириниң болгаш Ыраккы чөөн чүктүн чоннарының аас чогаалының турсаалдары» деп серияга бир томну үндүргөн.

Д.С.Куулар – тыва литератураның шинчилекчизи, критик. Ооң үндүргени «Тувинская поэзия»,

Ш.В.Кара-оол, Х.Д.Монгуш, В.М.Оюн, Ш.С.Иргит, А.П.Дамба-Хуурак, И.В.Чучев, К.А.Бичелдей, Ю.И.Прохоренко, Т.Т.Мунзук, Е.Т.Бады-Мөңгө, Е.Т.Чамзырын, М.В.Бавуу-Сюрюн, М.А.Күжүгет, К.Б.Доржу, Е.М.Куулар, А.Х.Херел, М.Д.Күжүгет.

«Тыва литератураның төөгүзүнүнүн очерктери», «Төөгү болгаш амгы үе», «История и современность» деп номнары хөй-хөй салгалдарга улуг өнүк кылдыр артып калыр.

Д.С.Куулар элээн хөй чогаалдарны орус дылдан тыва дылче очулдуруп, Э.М.Казакевичиниң «Көк кыдырааш», В.И.Ширяеваның «Экии, Тыва», Д.Дашинимаевтиң «Шоодай иштинде бөрү» деп чогаалдарын база «Харлыг черде амыдырал» деп якут чечен чугааларны тыва дылче очулдуруп, В.Көк-оолдун «Самбажык» деп шиизин С.В.Козлова-биле орус дылче очулдуруп.

Доржу Сенилович 100 ажыг эртем ажилдарының болгаш өөредилге номнарының, 4 монографияның автору, хөй санныг критиктиг статьяларның автору. Ол Россияның болгаш Сибириниң шылгараңгай эртемденнери, фольклор болгаш литература шинчилекчилери база чогаалчылар, критиктер-биле доктаамал харылзажып, олар-биле кады эртем ажилдарын кылып, экспедицияларны чорудуп келген.

Д.С.Куулар 11 класстың «Тыва чогаал» деп өөредилге номунун болгаш школа, дээди өөредилге черлеринге тыва литература программаларының автору, хөй-хөй студентилерниң болгаш башкыларның башкызы. Ооң өөредип кааны өөренкичилери аңгы-аңгы удуртулга болгаш эртем черлеринде, школаларда ажилдап чоруур.

Доржу Сенилович кончуг кижиги, бүдүштүг болгаш баштак чаңныг, кижилерге эвилен-ээлдек башкы чораан. Ол чылыг сөзү-биле хөй-хөй кижилерни сегедип, аныак-өскенге чагыт-сүмезин, арга-дуржулгазын берип чораан. Ол хостуг үезинде шыдыраалаарына ынак болгаш Тываның шыырак шыдыраачыларының бирээзи болуп келген. Оон аңгыда ол төрээ Тываның бойдузунга агаарлап, дыш ап, аңаар болгаш балыктаарына ынак чораан.

Д.С.Куулар – кадайының ынак эжи, уруунуң болгаш уйнуктарының эргин ачазы, кырган-ачазы, чоок төрелдериниң идегелдиг чөлөнгизи, деткичизи чораан.

Буйанныг башкы, шылгараңгай эртемден Доржу Сенилович Куулар тыва чонунуң, ажы-төлүнүн, төрелдериниң, өөредип кааны сургуулдарының чүректеринге кезээ мөңгөде артып калыр. Ооң-биле кады ажилдап чораан башкылар, эртемденер, чогаалчылар эжин, коллегазын чоктап артып, өг-бүлезиниң чидириниң үлежип турарлар.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазы.

Кол редактор **С.С.МОНГУШ.**

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдистер — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, хөдээ ажил-агыл, үлетпүр килдистер — 2-17-09, 2-40-77. e-mail: shyn@tuv.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8516. Чагыл 143.

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 Б.ОАО Банк «Тывакредит».

Кызыл ИНН—1701008465; корп сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле жамгызын Ортааңы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунуку 2004 чылдың май 14-те эде бүрүттээ.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шеттюзин-Кравченко, 1).

Солунда парлааттыг материалдарының авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыгы дээш авторлар боттары харылшаар.